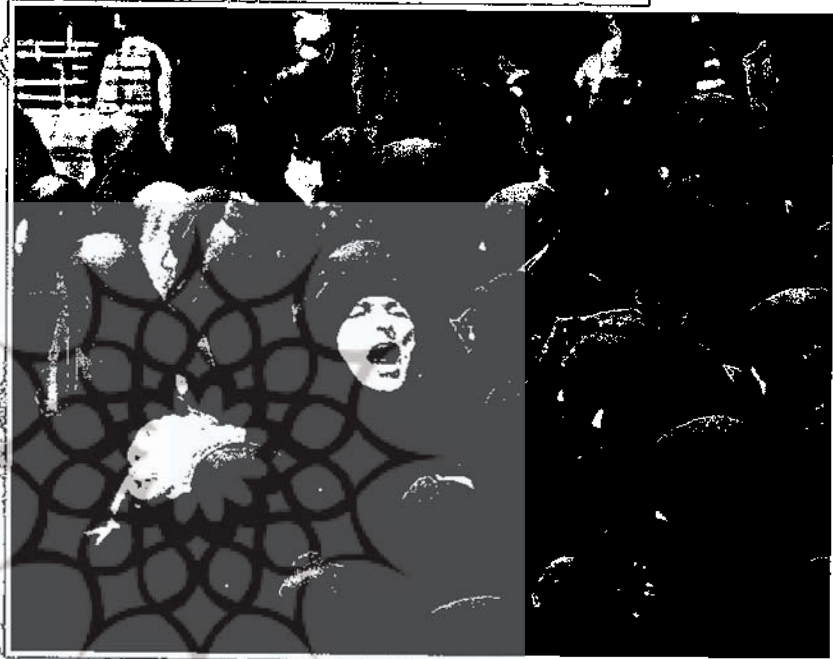

چشیدن بقدر تشنگی یا...

○ رهیافتی بر علم سیاست و جنبش‌های اسلامی معاصر
 ○ عبدالوهاب فراتی
 ○ دفتر تحقیقات و تدوین متون
 درسی / مرکز جهانی
 علوم اسلامی، ۱۳۷۸

○ نجف لک‌زایی

شپوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نظریه اسلامی درباره روابط بین‌الملل از اهم مباحث مورد توجه در این فصل است.
 در فصل سوم، که عهده‌دار بررسی سازمان‌های بین‌المللی است، جامعه ملل، سازمان ملل متحد، سازمان کنفرانس اسلامی، اتحادیه عرب، سازمان وحدت آفریقا، موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) و سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته‌اند.
 جغرافیای سیاسی محور مباحث فصل چهارم است که ذیل عناوین دولت و مرزهای سیاسی بین‌المللی سعی شده است مباحث مختلف آن تنظیم و ارائه شود. تمام مباحث مذکور در حدود ۱۸۰ صفحه از کتاب را به خود اختصاص داده‌است. قسمت دوم کتاب عهده‌دار بررسی «جنبش‌های اسلامی معاصر» است، این قسمت از کتاب دارای سه فصل است: عنوان اولین فصل، همان عنوان قسمت دوم است؛ یعنی «جنبش‌های اسلامی معاصر» و با این حساب روشن نیست که چرا فصل دوم و سوم زیر این عنوان قرار گرفته‌اند؟! در فصل اول قسمت دوم به بررسی جنبش اخوان المسلمین، جبهه نجات اسلامی الجزایر، جنبش وهابیت، جنبش شاه ولی‌الله دهلوی، نهضت اصلاحی شاه عبدالعزیز دهلوی، نهضت سیداحمد

الف. معرفی
 سیاست و عرصه آن، اصول روابط بین‌الملل، سازمان‌های بین‌المللی، جغرافیای سیاسی، جنبش‌های اسلامی معاصر، اصول و مبانی سیاست خارجی دولت اسلامی و بحران‌های موجود در جهان اسلام محورهای هفت‌گانه‌ای هستند که در سر فصل درس «اطلاعات اجتماعی - سیاسی» بر آنها تاکید شده‌است. نویسنده کتاب، طی سه قسمت، سعی کرده است محتوای کتاب را در جهت تامین سر فصل‌های پیش گفته سامان دهد. قسمت اول، که از عنوان کلی «علم سیاست» برخوردار است، دارای چهار فصل است: در فصل اول با عنوان «سیاست و عرصه آن» به سه بحث پرداخته شده است:
 ۱. مفهوم و تعریف سیاست؛ ۲. سیاست و علم سیاست؛ ۳. عرصه سیاست. درخصوص این فصل ملاحظاتی وجود دارد که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد. از «اصول و مبانی روابط بین‌الملل» در فصل دوم بحث شده‌است.
 بازیگران بین‌الملل، تجزیه و تحلیل سیاست بین‌الملل براساس رهیافت قدرت، جایگاه و اهمیت اسلام در روابط بین‌الملل و طرح یک

در حوزه علمیه قم، برای گروهی از طلاب، درسی با عنوان «اطلاعات اجتماعی - سیاسی» به ارزش چهار واحد ارائه می‌شود؛ کتاب حاضر با هدف پوشش دادن سر فصل درس مذکور تدوین شده است. بنابر این نویسنده محدود به حدود از پیش تعیین شده‌ای بوده است، بدیهی است ارزیابی نگارنده با توجه به نکته مذکور صورت خواهد گرفت.

بارلی و نهضت‌اصلاحی سید جمال‌الدین اسد آبادی پرداخته شده است. «اصول و مبانی سیاست خارجی دولت اسلامی» در فصل دوم مورد بحث قرار گرفته است. اصل دعوت، اصل تالیف قلوب، عتق و فک رقیه، اصل نفی سیبیل، اصل جهاد، اصول تولی و تبری، اصل احترام به عقود و پیمان‌های بین‌المللی، مصونیت دیپلماتیک سفرا و نمایندگان سیاسی و استجاره و امان در این فصل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از بحران‌های موجود در جهان اسلام در فصل سوم سخن گفته شده است. اختلافات داخلی در کشورهای اسلامی، اختلافات میان کشورهای اسلامی و ضعف و زوال نهادهای اندیشه‌ساز و نخبه‌پرور به عنوان سه بحران مهم در جهان اسلام به حساب آمده‌اند. مباحث قسمت دوم کتاب در حدود ۱۱۰ صفحه از حجم کتاب را به خود اختصاص داده است.

در قسمت سوم کتاب، که از عنوان «واژه‌نامه علوم سیاسی» برخوردار است و در حدود ده صفحه از کتاب را به خود اختصاص داده است، برخی از اصطلاحات سیاسی تعریف شده است.

ب. ملاحظات

۱. ملاحظات روشی

همانگونه که از بخش الف (قسمت معرفی کتاب) نیز روشن شد، به نظر می‌رسد هیچگونه چارچوب نظری بر کتاب حاکم نیست. هفت عنوان در سر فصل درس وجود داشته است، همان هفت عنوان در هفت فصل به بحث گرفته شده است. تنها سؤالی که باقی می‌ماند و البته پاسخی هم ندارد، این است که چرا عناوین هفت‌گانه مذکور در آغاز این نوشته و نیز مذکور در مقدمه مؤلف، در دو قسمت قرار گرفته‌اند؟ اگر برای قسمت اول هم بتوان توجیهی یافت، برای قسمت دوم نمی‌توان توجیهی پیدا کرد. ضمن اینکه قسمت سوم نیز بهتر بود به عنوان «پیوست» آورده شود و نه قسمت؛ زیرا هیچ تناسبی، نه از نظر کمیت و نه از نظر کیفیت، میان قسمت سوم با دو قسمت قبلی وجود ندارد.

می‌دانیم که سرفصل یک درس در طرح‌های مختلف قابل ارائه است، آگاهان به علم سیاست می‌دانند که عناوین هفت‌گانه ذکر شده در سرفصل این درس هر یک عنوان درس مستقلی در رشته علوم سیاسی است. بنابراین مقصود نویسندگان سرفصل مذکور آن نبوده است که همه آن دروس در یک درس چهار واحدی ارائه شوند، بلکه منظور این است که دانش‌پژوه علوم دینی با کلیات علم سیاست، در حد چشیدن آب دریا، و نه کشیدن تمامی آب آن، آشنا شود. بی‌روشی حاکم بر کتاب مذکور، خلل جدی به آموزشی بودن متن مذکور وارد می‌کند، چه خواننده آشفته، شروع می‌کند و آشفته‌تر به پایان می‌رساند، همچون این بی‌روشی سبب شده است تا اشکالات محتوایی نیز در متن راه یابد که به برخی اشاره خواهد شد. به هر حال نویسنده محترم هیچ زحمتی به خود نداده است تا سرفصل را در

یک طرح قابل قبول ارائه دهد.

۲. ملاحظات محتوایی

در این مورد نیز می‌توان به موارد عیدیه‌ای اشاره کرد، اما برای نمونه فقط به اندکی اکتفا می‌شود. در فصل اول از قسمت اول کتاب که به تعریف سیاست و بیان مفهوم آن اختصاص یافته است، سرانجام، بدون اینکه تعریف روشنی در اختیار خواننده قرار داده شود، نویسنده اعلام می‌کند که از ارائه یک تعریف جامع و مانع ناتوان است.

«باتوجه به مشکلاتی که در مفهوم و تعریف سیاست وجود دارد، در ارائه تعریفی جامع و مانع از سیاست ناتوانیم و به توصیف و بررسی تعاریف مختلفی که از سیاست عرضه شده است بسنده می‌کنیم.» (ص ۲۱)

در حالی که به نظر می‌رسد نویسنده می‌توانست از ابعاد مختلف به روشن کردن مفهوم سیاست کمک کند. بویژه از زاویه‌ای که خوانندگان متن حاضر سخت بدان محتاج بوده‌اند؛ منظور زاویه دید اسلامی است. همانطور که از تعاریفات پراکنده ارائه شده توسط نویسنده نیز بر می‌آید می‌توانیم از دو نوع سیاست سخن بگوییم: ۱. سیاستی که هدف آن فقط اداره امور دنیای مردم است؛ ۲. سیاستی که علاوه بر اداره امور دنیوی مردم، به فکر آخرت آنها نیز می‌باشد. در نگاه اول دنیا منزل و مقصد و هدف

آقای - استفاده شده است؟! این جمله چه معنایی را می‌رساند؟
در فصل سوم، که به بحث دربارهٔ سازمان‌های بین‌المللی اختصاص دارد، از جمله دربارهٔ گات بحث شده است، بدون اینکه نویسنده به سرانجام گات اشاره کند. نویسنده به گونه‌ای دربارهٔ گات صحبت کرده است که اولاً گویا گات یک سازمان بین‌المللی مطلوب و پسندیده‌ای است و ثانیاً تا تاریخ تدوین کتاب هنوز به عمر خود ادامه می‌دهد.

«گات یک چارچوب بین‌المللی است که هدف اساسی اش برداشتن موانع از سر راه مبادلات آزاد اقتصادی در زمینه کالا، خدمات و سایر موارد است. به عبارت دیگر، گات، دنیای مطلوبی است که در آن سعی می‌شود، مرز سیاسی به مرز اقتصادی تبدیل نگردد.» (ص ۱۴۷)

با توجه به اینکه مطالب مذکور در گیومه قرار داده نشده، علی‌القاعده نظر نویسنده محسوب می‌شود. همچنین هیچ مستندی ذیل مباحث این بخش ارائه نشده است. این همه در حالی است که ما می‌دانیم که هدف اصلی گات کاهش قابل ملاحظه تعرفه‌های تجاری به نفع سرمایه‌داری غرب بود و به دلایل مختلف با تصویب موافقتنامه دور اروگوئه در دسامبر ۱۹۹۴ توسط کنگره آمریکا، گات رسماً ملغی شد و به جای آن W.T.O (سازمان تجارت جهانی) تأسیس شد (ر. ک. به دکتر فریدون برکشلی، نظم‌نویین اقتصاد جهانی و کشورهای جنوب، تهران، قومس، ۱۳۷۴، صص ۴۰-۳۶).

همچنین در بحث از جنبش‌های اسلامی شاخص‌های بنیادگرایی و اصول‌گرایی بطور دقیق مورد توجه قرار نگرفته است... از ناقص بودن فهرست منابع و مأخذ می‌گذرم.

امید است انتشار متون درسی ما دچار آفت سرعت نگردد، سرعت خوب است به شرط اینکه کیفیت نیز لحاظ شود. در این کتاب مطالب فرلوان به فکر و ذهن خواننده هجوم می‌آورد، بدون اینکه بتوانند تشنگی خواننده را برطرف کنند. این امر ناشی از فقدان چارچوب نظری است. چارچوب نظری همچون نخ تسبیچی تمام مطالب را به هم ربط می‌دهد، در حالی که در نوشته حاضر چنین چیزی وجود ندارد. در این کتاب سعی شده است تمام علوم سیاسی ارائه شود و این به مانند آن است که تمام دریا را در کوزه‌ای قرار دهیم. در حالی که هدف فقط آشنایی بوده است. چیزی که محقق نشده است.

آب دریا را اگر نتوان کشید

هم بقدر تشنگی باید چشید

اصلی است، در حالی که در مکتب دوم دنیا گذرگاه و وسیله و ابزار تقرب به خدا و رسیدن به آخرت است.

اگر به این نکته ظریف توجه می‌شد، نویسنده می‌توانست تمام مطالب کتاب را حول محور این دو مکتب مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار دهد. بدیهی است که یافته‌های تجربی و علمی بشر یکی بیش نیست، آنچه این یافته‌ها را متعدد و متنوع می‌کند، جهان‌بینی و گرایش‌های مختلف انسانها است. این انسان است که می‌تواند از یک اسلحه برای دفاع از مظلومی بهره ببرد و یا برای غارت مظلومی.

اشکال دیگری که به این کتاب وارد است این است که بسیاری از مطالب، بدون اینکه مستند آنها ذکر شده باشد، ارائه شده است. برای مثال فصل چهارم کتاب، که به بحث دربارهٔ جغرافیای سیاسی اختصاص دارد و از ص ۱۵۳ تا ۱۸۶ کتاب را در بر می‌گیرد، حتی یک ارجاع به سند هم ندارد؟! در حالی که سراسر فصل پر است از نسبت دادن مطالب به اشخاص مختلف

...

همچنین برخی از استنادات مخدوش است. در بحث سازمان‌های بین‌المللی، در پاورقی ص ۱۵۱ چنین آمده است: «در تهیه این بخش از کلیه منابع مربوط به سازمان‌های بین‌المللی - با الگوگیری از متن درسی دکتر

